

Umanismul

Umanismul este un curent cultural laic, dominant în perioada **Renașterii** (sec. al XIV-lea – al XVI-lea), apărut inițial în Italia, care se va extinde ulterior în toată Europa Occidentală și, mult mai târziu, în Europa Orientală, având în centrul preocupărilor (istorice, filosofice sau artistice) omul. Renașterea este cunoscută în istoria umanității drept o perioadă înfloritoare la nivelul arhitecturii, artelor plastice, literaturii prin eliberarea de canoanele bisericești. Influența Antichității greco-romane este evidentă, deoarece renașcentiștii încercau să renască idealurile și valorile de mult uitate.

Evenimente care marchează Renașterea în secolul al XV-lea

- 1448 – inventarea tiparului de către Gutenberg asigură accesul publicului la cultură;
- 1453 – căderea Constantinopolului sub dominație turcească conduce la auto-exilarea cărturarilor bizantini în Italia;
- 1492 – descoperirea Americii de către Cristofor Columb confirmă teoria heliocentrică, potrivit căreia Soarele stă în centrul universului, contrazicând dogma religioasă care susținea situarea Pământului în centrul universului (geocentrismul impus de Ptolemeu). Să nu uităm drama lui Galileo Galilei care în secolul al XVII-lea este declarat eretic de Biserica Catolică, instituție care nu a acceptat decât foarte târziu supremația Soarelui în univers și obligat să nege teoria, condamându-l la închisoare pe viață, apoi la arest la domiciliu. Greșeala catolicilor din secolul al XVII-lea a fost recunoscută și îndreptată de Papa Ioan Paul al II-lea.

Aspecte care definesc Umanismul și Renașterea secolului al XVI-lea:

- Noua politică în domeniul culturii impune mecenat-ul; artiștii și savanții intră sub protecția regilor, a aristocraților sau a papalității;
- Sistemul de învățământ umanism are în vedere discipline cum ar fi: gramatica latină și greacă, retorică, poetică, istorie, filozofie și morală – discipline umaniste;
- Unificarea lingvistică duce la recunoașterea oficială a limbilor naționale, dar în abații, mănăstiri, oamenii de cultură, erudiții cunoșteau cele două limbi moarte și le foloseau. De altfel, textul sacru, Biblia, nu va fi tradus de către catolici, iar slujba religioasă este ținută în continuare în latină.
- Puterea bisericească este contestată, prin urmare papalitatea, regalitatea sunt slăbite.
- Noul model pedagogic umanist se definește prin învățarea limbilor vechi (latina, greaca, ebraica), necesare studierii textelor în original; disciplinele umaniste sunt completate prin ore de mișcare fizică și igienă.
- Omul Renașterii este omul universal, dezvoltat armonios fizic și moral, iubitor al rațiunii și al frumosului, îmbinând erudiția și acțiunea, pasionat de toate formele de cunoaștere, dar și artist de mare originalitate. Prototipul acestui *uomo universalis* este Leonardo da Vinci. Elita culturală este unită de respingerea canonului medieval și reînvierea culturii antice, prin latina ca limbă de comunicare și pasiunea pentru știință și artă.

Marii **creatori ai Renașterii** sunt: Brunelleschi, Leonardo da Vinci, Botticelli, Rafael, Michelangelo, Galileo Galilei.

Marii **umaniști europeni** sunt: Dante, Petrarca, Boccaccio, Pico della Mirandola, Nicolo Machiavelli, Fr. Rabelais, Michel de Montaigne, Francis Bacon, Thomas Morus.

Umanismul românesc

Curentul cultural umanist se dezvoltă în țările române mai târziu (sec. al XVI-lea – al XVIII-lea) are următoarele trăsături:

- Cărturarii umaniști aparțin unor familii bogate, boierești, având funcții importante;
- Cărturarul ilustrează tipul curteanului care intervine în viața politică și are un final tragic;
- Se formează intelectual în afara țării, la Constantinopol, în Polonia și Italia;
- Limba de cultură folosită este slavona;
- Învățații sunt interesați de istoria propriului neam, scriu cronici și istorii, argumentând romanitatea și latinitatea poporului român;
- Ei încearcă să demonstreze prin scrierile lor originea și continuitatea românilor din cele trei principate;
- În lupta antiotomană se urmăresc alianțele cu țările creștine catolice;
- În plan european, românii susțin ortodoxia;

Reprezentanți ai umanismului românesc:

- **Nicolaus Olahus** este înrudit cu familia domnitoare a Basarabilor și cea a Corvineștilor. Studiile și le face la Oradea, la o școală cu predare în limba latină, fiind pregătit pentru a fi curtean. Avansează rapid în ierarhia bisericească, apoi se reintegrează în viața la curte: secretar și consilier al regelui Ludovic al II lea; regent al Austriei și al Ungariei. Numele de Olahus îl ia de la substantivul *valah*, ținând cont că acest neam nu era recunoscut ca națiune. Lucrările sale sunt: *Hungaria*, *Atila*, iar corespondența cu umaniștii vremii, printre care și Erasmus, este publicată în *Epistulae*.
- **Nicolae Milescu Spătarul** este moldovean, învață la Școala Bisericească de la Trei Ierarhi mai multe limbi: latina, elina, slavona, turca, neogreaca. Ajunge spătar în vremea domnitorului Ghica. Datorită implicării în viața politică a vremii, va fi pedepsit prin tăierea nasului. Ultimii ani ai vieții și-i petrece în Rusia, fiind diplomatul trimis în China de către țar. Scrierile cunoscute sunt: *Descrierea Chinei*, *Jurnal de călătorie în Siberia*.
- **Grigore Ureche** provine din familia unui boier moldovean, în familia căruia amintirea lui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare era vie și sfântă. Își face studiile în Polonia, la Lvov, fiind cunoscător de latină, slavonă, polonă. Are un rol important în viața politică a țării, dar este recunoscut în memoria culturii românești prin cronică sa despre istoria Moldovei *Letopisețul Țării Moldovei* care urmărește perioada 1359 – 1594, prin urmare de la întemeierea principatului până la Aron Vodă. Această lucrare are o importanță istorică, lingvistică și literară. Cronicarul surprinde evenimen-

tele istorice importante, deși nu a trăit acele timpuri. Totodată el oferă o imagine a limbii române în secolul al XVII-lea. În literatura română Ureche este primul portretist, celebră fiind descrierea lui Ștefan cel Mare „om nu mare de statu, dar degrab vărsătoriu de sânge nevinovat”. Scriitorul se înscrie în realismul portretizării.

- **Miron Costin** face parte dintr-o altă familie boierească a vremii, remarcându-se nu doar în Moldova, ci și în Polonia, unde își face studiile. El este un reprezentant de marcă al umanismului românesc. În Moldova revine în vremea domniei lui Vasile Lupu, unde își continuă activitatea de diplomat. Are un final tragic, fiind decapitat din ordinul lui Constantin Cantemir. Lucrarea care l-a consacrat este *De neamul moldovenilor*, alt letopiseț, continuare a lucrării lui Ureche. Importantă este viziunea filosofică a lui Miron Costin asupra lumii, întâlnită și în poemul *Viața lumii*.
- **Ion Neculce** completează seria cronicarilor și este un alt descendent al unei familii boierești, implicat în viața publică. El scrie *Letopisețul Țării Moldovei* precedat de *O samă de cuvinte*, în care prezintă 42 de legende. Acest cronicar este predecesorul lui Creangă sau M. Sadoveanu, prin stilul abordat, dominat de oralitate. Obiectivitatea lui Ureche este înlocuită de viziunea subiectivă asupra evenimentelor a lui Neculce. Scrierile lui sunt savuroase prin stilul abordat și prin talentul de povestitor implicat. Importanța istorică este minimalizată de susținerea importanței proprii familiei în ierarhia vremii, dar crește interesul literar, Neculce apropiindu-se de un scriitor adevărat.
- **Dimitrie Cantemir**, fiu de domnitor, este reprezentantul cel mai cunoscut al umanismului românesc. La 15 ani este trimis la Poartă pentru a garanta supunerea tatălui său față de otomani, unde învață pe lângă latină, greacă, limba turcă, obiceiurile acestui neam. Reîntors în țară unde ajunge domnitor va face o alianță cu Rusia lui Petru cel Mare, încercând să elibereze Moldova de sub dominație otomană, dar va pierde bătălia de la Stănilești și se va auto-exila în Rusia. Cele mai cunoscute lucrări ale lui Dimitrie Cantemir sunt: *Descrierea Moldovei*, cerută de Academia de la Berlin al cărui membru era, devine prima lucrare care demonstrează originea pur latină a poporului român, excluzând elementul dac; *Creșterea și descreșterea Imperiului Otoman*, *Hronicul vechimii al romano-moldo-vlahilor*; *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea*, *Istoria ieroglifică* (are în centru **inorogul**, animal fabulos, simbol al singurătății și al superiorității umane). Dimitrie Cantemir este cunoscut pe plan exterior, iar numele său este înscris la Universitatea Sorbona. Cultural, el se apropie de omul universal, iar scrierile sale dovedesc o bună cunoaștere a oamenilor. În *Descrierea Moldovei* el realizează o imagine a moldovenilor; *Istoria ieroglifică* poate fi considerat primul roman românesc, bazat pe o alegorie subtilă în care recunoaștem lumea politică a Moldovei care l-a dezamăgit pe cărturarul filosof, în rolul **Inorogului**.

Iluminismul

Iluminismul este un curent cultural apărut în Franța în secolul al XVIII-lea, care promovează rațiunea și știința, urmărind emanciparea popoarelor prin cultură. **Iluminiștii** contestă:

- Absolutismul monarhic – monarhul moștenește tronul, domnește prin drept divin și are toate puterile;
- Contradicțiile sociale – nobilii și clericii, puțini la număr, aveau toate drepturile, iar populația majoritară – burghezi, intelectuali, meșteșugari – era lipsită de drepturi;
- Clerul – clasă privilegiată care conduce din umbră statul, dar disprețuiește săracii;
- Catolicismul este o confesiune religioasă care nu acceptă adepții altor confesiuni sau ateii;
- Cenzura politică și religioasă interzice publicarea operelor iluminiștilor;

Idealurile iluminiștilor sunt:

- Impunerea **monarhului luminat** – regele preocupat de reforme sociale, emanciparea maselor pe calea culturii, nu a politiciii;
- **Contractul social** formulat de Jean Jacques Rousseau stipulează egalitatea tuturor oamenilor prin naștere, deci au drepturi egale;
- **Educația naturală** ține cont de trup și de suflet și urmărește dezvoltarea armonioasă a individului (opera lui Rousseau – *Émile, ou l'éducation*)

Iluminismul românesc

- este mișcarea culturală care se manifestă între 1780 și 1840 și promovează răspândirea culturii raționale și schimbarea mentalității. Se caracterizează prin efortul de redeșteptare a conștiinței naționale, prin atenția acordată trecutului, a originilor limbii și ale poporului român. Contextul politic impune lupta pentru emancipare a românilor în Transilvania.

Evenimente care determină mișcarea iluministă:

- 1691 – Transilvania este declarată principat autonom;
- 1698 – 1701 – preoții uniți primesc aceleași drepturi cu cele ale ungarilor, sașilor, secuilor;
- 1759 – 1761 – prigoana habsburgilor și a maghiarilor împotriva ortodoxismului;
- 1784 – Răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan;
- 1785 – reformele împăratului luminat Iosif al II-lea în vederea desființării iobăgiei în Transilvaniei;
- 1791 – înaintarea Curții de la Viena a petiției *Supplex Libellus Valachorum*, prin care românii cereau să fie recunoscuți ca națiune cu drepturi egale, ca maghiarii, secuii, sașii.

Iluminismul românesc are o coloratură națională, fiind preocupat de modul în care s-au format limba și poporul român; susține redeșteptarea națională; încearcă să obțină recu-

noașterea românilor ca națiune care, deși majoritari, erau o clasă tolerată, lipsită de drepturi; reface legăturile cu romanitatea occidentală; impune orientarea spre modelul cultural european refăcând legăturile de altădată.

Școala Ardelenă este o mișcare culturală iluministă din Transilvania de la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea, susținută de cărturarii proveniți din familiile de confesiune greco-catolică. Își fac studiile la Roma sau Viena și încearcă să argumenteze romanitatea poporului și a limbii române folosindu-se de arhive, documente vechi. Reprezentanții Școlii Ardelene redactează *Supplex Libellus Valachorum* prin care îi cer împăratului Leopold al II-lea să recunoască românii drept **natio** și să li se recunoască drepturile, la fel ca maghiarilor, sașilor și secuilor.

Precursorul și mentorul Școlii Ardelene este considerat episcopul uniat **Inocențiu Micu Klein**, iar ceilalți patru corifei – Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ion Budai-Deleanu, au preocupări distincte – filozofie, istorie, teologie, literatură.

- 1) **Samuil Micu** provine din familia lui Inocențiu Micu Klein, care îi era unchi. Face școala la Blaj, unde este călugărit, apoi o continuă la Viena. Suportă persecuțiile datorate colaborării la redactarea petiției *Supplex Libellus Valachorum*. Cea mai importantă lucrare a sa, redactată împreună cu Gh. Șincai, este *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, prima gramatică a limbii române, scrisă în limba latină, în care impune legile fonetice ale evoluției cuvintelor din latină în română, sistematizează materialul lingvistic demonstrând latinitatea românei și oferă un model de redactare a acestui de lucrare de specialitate. Datorită acestei scrieri Friederich Diez recunoaște o nouă limbă neolatină – româna. Opera *Istoria și lucrările și întâmplările românilor*, scrisă în ultimii ani de viață demonstrează originea latină a poporului român, excluzând, însă, influența dacilor, pe care, afirmă Micu, romanii i-au exterminat. Aceste exagerări vor fi folosite de lingviștii maghiari pentru a susține că românii nu au trăit continuu în Ardeal. Micu nu a dorit decât să demonstreze romanitatea poporului, iar românii se trag dintr-un neam puternic, nobil. Ulterior, lingviștii români vor demonstra, cu argumente puternice, că românii au trăit neîncetat în Ardeal, iar maghiarii migratori i-au cucerit, asuprindu-i. Filosoful intenționa să demonstreze că românii au drepturi egale celorlalte națiuni, pentru că au origine nobilă.
- 2) **Gheorghe Șincai** provine dintr-o familie de nobili, iar în urma studiilor, făcute la Târgu-Mureș, Cluj va deveni profesor la Blaj, călugărit sub numele de Gabriel. Persecutat pentru că a ajutat la redactarea documentului *Supplex Libellus Valachorum*, el va suporta în continuare prigoana. Lucrarea *Hronica românilor și a mai multor neamuri* este prima istorie științifică a românilor, considerată de maghiari bună de pus pe foc, pentru că le contesta drepturile adjudecate prin forță. Istoricul Șincai este un mare cărturar care merge pe aceeași linie a Școlii Ardelene și susține principiile iluministe: oamenii sunt egali și trebuie luminați prin cultură și reforme. De altfel, el va umbla cu manuscrisul *Hronicii ...* prin sate, iar lucrarea va vedea lumina tiparului, mult mai târziu, la Iași, după moartea lui.

3) **Petru Maior** este dintr-un neam de mici nobili și cărturari, în care preoții erau la mare cinste. A făcut gimnaziul la Blaj și a continuat studiile la Roma, devenind profesor de logică, metafizică. Lucrarea de teologie *Procanonul* este formată din 5 volume de predici, prin care afirmă, în spirit iluminist, puterea educației și perfectibilitatea ființei umane. Lucrarea de istorie *Istoria pentru începuturile românilor în Dacia* susține latinitatea românilor, continuitatea lor în spațiul carpato-danubiano-pontic și unitatea etnică a românilor din cele 3 principate. El vrea să combată opinia istoricilor maghiari de origine evreiască: Sulzer, Engel etc. în această operă apare o idee interesantă: limba română se naște din latina vulgară, nu din cea clasică, dar, pe linia Școlii Ardelene, neagă rolul influențele externe sau ale substratului autohton în formarea și dezvoltarea limbii române. *Lexiconul de la Buda*, încredințat spre redactare, îl obligă să impună norme unitare de ortografie sau etimologie.

4) **Ion Budai-Deleanu** este fiu de preot și își va face studiile la Blaj, apoi la Viena, unde îi cunoaște pe Samuil Micu și Gh. Șincai. Este singurul corifeu al Școlii Ardelene care se eliberează de spiritul religios, apropiindu-se de spiritul voltairian. Conflictul cu episcopul Ioan Bob, ca și ceilalți colegi de generație, se datorează implicării în redactarea lui *Supplex Libellus Valachorum*. Lucrarea *Temeiurile gramaticii românești* evidențiază influențele limbilor slavă, maghiară asupra limbii române; se observă că el nu acceptă purismul celorlalți, care susținuseră exclusiv originea latină a limbii și a poporului român. Se remarcă prin epopeea în registru parodic *Țiganiada* prin care rămâne în istoria literaturii române. Este prezent contrastul dintre personajele comice și gravitatea discursului epic. Opera este o parodie a mentalității feudale care devenise depășită. Alături de *Istoria ieroglică*, a lui Dimitrie Cantemir, *Țiganiada* va influența dezvoltarea romanului românesc. Cele două creații amintite uimesc prin originalitate.

Școala Ardeleană este o mișcare culturală extrem de importantă în evoluția culturii și civilizației românești. În Țara Românească sau Moldova impactul nu este atât de puternic, dar ideile iluministe ale corifeilor amintiți vor fi punctul de plecare al Revoluției de la 1848, care va însemna „renașterea” poporului român. Cei care continuă activitatea lui Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior sau Ion Budai-Deleanu sunt: Gheorghe Lazăr, Simion Bărnuțiu, Augustus Treboniu Laurian, Timotei Cipariu.

În celelalte două principate românești putem aminti boierii cărturari ale căror principii sunt de factură iluministă: Dinicu și Iordache Golescu care reușesc să înființeze o școală și să trimită pe mulți tineri la studii în străinătate, totodată finanțează diverse gazete cum ar fi „Curierul românesc”.